כיתות ז'-ח' | גמרא | שיעור 3 מתוך 4 | 45 דק' | ברכות לה ע"ב

"ואספת דגנך": תורה ועבודה, רבי ישמעאל ורבי שמעון בר יוחאי

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יבינו למה הסוגיה עוברת מברכות לשאלה של תורה ועבודה ("ואספת דגנך" כתוב בפרשת "והיה אם שמוע").
- התלמידים יציגו את שתי השיטות: רבי ישמעאל, הַנֶּהֱגִ בָּהֶן מִנְהַג דֶּרֶךְ אֶרֶץ, ורבי שמעון בר יוחאי, תּוֹרָה מַה תְּהֵא עָלֶיהָ?.
- התלמידים יכירו את עדותו של אביי (הַרְבֵּה עָשׂוּ כְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְעָלְתָה בְּיָדָן) ואת עצתו של רבא לתלמידיו.
- התלמידים יבינו את העיקרון עָשׂוּ תּוֹרָתָן קֶבַע וּמְלַאכְתָּן עֲרַאי ויחשבו איך הוא נראה בחיים שלהם.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

למה מברכים לפני שנהנים מהעולם, ומה הברכה משנה ביחס שלי לדברים שאני מקבל?

בשיעור השלישי: כמה מקום יש בחיים לעבודה ולפרנסה, וכמה ללימוד? ומה הקשר לברכה על הלחם?

🧪 פתיחה: סדר יום

כל תלמיד משרטט "עוגה" של יום רגיל שלו: שינה, בית ספר, לימוד, משפחה, חברים, מסכים. שואלים: מה "קבע" אצלכם, ומה "עראי" (בצד)? (5 דקות)

📖 הסבר למורה

הסוגיה ממשיכה לפסוק "ואספת דגנך" (דברים יא, יד), מפרשת "והיה אם שמוע". הברייתא שואלת: למה צריך לכתוב את זה? כי כתוב "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך" (יהושע א, ח), והיינו יכולים לחשוב שצריך ללמוד כל הזמן ממש, "דברים ככתבן". לכן כתוב "ואספת דגנך": לפי רבי ישמעאל, הנהג עם התורה גם "מנהג דרך ארץ", כלומר עבודה ופרנסה.

רבי שמעון בר יוחאי מקשה: אם אדם יחרוש, יזרע, יקצור, ידוש ויזרה כל אחד בזמנו, מה יהיה עם התורה? לשיטתו, כשישראל עושים רצון ה', מלאכתם נעשית על ידי אחרים, ו"ואספת דגנך" נאמר על זמן שאינם עושים רצון ה'. אביי מעיד: רבים עשו כרבי ישמעאל והצליחו, וכרבי שמעון בר יוחאי ולא הצליחו. ורבא ביקש מתלמידיו לא לבוא לבית המדרש בימי ניסן ותשרי (לפי רש"י: ימי הקציר, ודריכת הענבים והזיתים), כדי שיהיה להם מזון כל השנה.

רבי יהודה ברבי אלעאי מסכם בהשוואה בין דורות: הראשונים עשו את תורתם קבע ואת מלאכתם עראי, ושתיהן הצליחו בידם; האחרונים עשו להפך, ושתיהן לא הצליחו. המחלוקת הזאת היא בסיס לוויכוחים עד היום על תורה ועבודה, ויש להציג את שתי השיטות בכבוד, כשתי דרכים שהגמרא מביאה.

שימו לב לתוכנית: בתוכנית חמ"ד לגמרא בכיתה ז' האפשרויות הן פרק המניח (יחידה 7 באתר) או סוגיות חנוכה ותפילין. ברכות הנהנין הן נושא מרכזי בתוכנית ההלכה של החטיבה, והסוגיה בברכות לה מתאימה כיחידת גמרא משלימה, כהעשרה, או לבתי ספר שבוחרים בה. בבתי ספר ממלכתיים אפשר ללמד את השיעורים הערכיים (הכרת הטוב, "לה' הארץ ומלואה", תורה ועבודה) כיחידת העשרה בתושב"ע או בתרבות יהודית.

📜 המקור (הגמרא מתוך ספריא, מהדורת ויליאם דוידסון המנוקדת; רש"י מתוך ספריא, דפוס וילנא)

ליד כל קטע: 🗣️ **תרגום והסבר** בניסוח האתר. התרגום וההסבר אינם חלק מהגמרא, ונועדו לעזור בקריאה.

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

תָּנוּ רַבָּנַן: "וְאָסַפְתָּ דְּגָנֶךָ" מָה תַּלְמוּד לוֹמַר? — לְפִי שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ" — יָכוֹל דְּבָרִים כִּכְתָבָן, תַּלְמוּד לוֹמַר: "וְאָסַפְתָּ דְּגָנֶךָ" — הַנְהֵג בָּהֶן מִנְהַג דֶּרֶךְ אֶרֶץ, דִּבְרֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל.

🗣️ **תרגום והסבר:** שנו חכמים: "ואספת דגנך", מה הפסוק בא ללמד? כיוון שנאמר "לא ימוש ספר התורה הזה מפיך", יכול (היינו חושבים) שהדברים כפשוטם (ללמוד בלי הפסקה)? לכן נאמר "ואספת דגנך": נהג בהם (בדברי תורה) מנהג דרך ארץ (עבודה ופרנסה). אלה דברי רבי ישמעאל.

רש"י על ברכות דף לה ע"ב, ד"ה דברים ככתבן – שלא יעסוק בדרך א

דברים ככתבן – שלא יעסוק בדרך ארץ:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "דברים ככתבן" פירושו שלא יעסוק בכלל בדרך ארץ (בעבודה).

רש"י על ברכות דף לה ע"ב, ד"ה מנהג דרך ארץ – שאם תבא לידי צו

מנהג דרך ארץ – שאם תבא לידי צורך הבריות סופך ליבטל מדברי תורה:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: אם אדם יגיע למצב שהוא צריך לבריות (לעזרת אחרים), בסוף הוא ייבטל מדברי תורה.

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי אוֹמֵר: אֶפְשָׁר אָדָם חוֹרֵשׁ בִּשְׁעַת חֲרִישָׁה, וְזוֹרֵעַ בִּשְׁעַת זְרִיעָה, וְקוֹצֵר בִּשְׁעַת קְצִירָה, וְדָשׁ בִּשְׁעַת דִּישָׁה, וְזוֹרֶה בִּשְׁעַת הָרוּחַ, תּוֹרָה מַה תְּהֵא עָלֶיהָ? אֶלָּא בִּזְמַן שֶׁיִּשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי אֲחֵרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: ”וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וְגוֹ‘“, וּבִזְמַן שֶׁאֵין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מָקוֹם — מְלַאכְתָּן נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי עַצְמָן, שֶׁנֶּאֱמַר: ”וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ“. וְלֹא עוֹד אֶלָּא שֶׁמְּלָאכֶת אֲחֵרִים נַעֲשֵׂית עַל יָדָן, שֶׁנֶּאֱמַר: ”וְעָבַדְתָּ אֶת אוֹיְבֶךָ וְגוֹ‘“.

🗣️ **תרגום והסבר:** רבי שמעון בן יוחאי אומר: אפשר (שאדם) יחרוש בזמן החרישה, ויזרע בזמן הזריעה, ויקצור בזמן הקציר, וידוש בזמן הדישה, ויזרה בזמן הרוח, תורה מה תהיה עליה? אלא, בזמן שישראל עושים רצונו של מקום (ה'), מלאכתם נעשית על ידי אחרים, שנאמר: "ועמדו זרים ורעו צאנכם", ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, מלאכתם נעשית על ידי עצמם, שנאמר: "ואספת דגנך". ולא עוד, אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידם, שנאמר: "ועבדת את אויבך".

רש"י על ברכות דף לה ע"ב, ד"ה אפשר – בתמיה אפשר כדבריך

אפשר – בתמיה אפשר כדבריך:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: "אפשר?" היא שאלה בתמיהה: האם ייתכן כדבריך?

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

אָמַר אַבָּיֵי: הַרְבֵּה עָשׂוּ כְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְעָלְתָה בְּיָדָן. כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, וְלֹא עָלְתָה בְּיָדָן. אֲמַר לְהוּ רָבָא לְרַבָּנַן: בְּמָטוּתָא מִינַּיְיכוּ, בְּיוֹמֵי נִיסָּן וּבְיוֹמֵי תִּשְׁרֵי לָא תִּתְחַזּוֹ קַמַּאי, כִּי הֵיכִי דְּלָא תִּטַּרְדוּ בִּמְזוֹנַיְיכוּ כּוּלָּא שַׁתָּא.

🗣️ **תרגום והסבר:** אמר אביי: הרבה עשו כרבי ישמעאל, והצליחו; כרבי שמעון בן יוחאי, ולא הצליחו. אמר רבא לתלמידים: בבקשה מכם, בימי ניסן ובימי תשרי אל תופיעו לפניי (אל תבואו לבית המדרש), כדי שלא תהיו טרודים במזונותיכם כל השנה.

רש"י על ברכות דף לה ע"ב, ד"ה ביומי ניסן – ימי הקציר

ביומי ניסן – ימי הקציר:

🗣️ **בשפה פשוטה:** רש"י: ימי ניסן הם ימי הקציר (וימי תשרי, לפי רש"י, הם ימי דריכת הענבים והזיתים).

גמרא, ברכות דף לה ע"ב

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי אִלְעַאי: בֹּא וּרְאֵה שֶׁלֹּא כְּדוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים. דּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים עָשׂוּ תּוֹרָתָן קֶבַע וּמְלַאכְתָּן עֲרַאי, זוֹ וָזוֹ נִתְקַיְּימָה בְּיָדָן. דּוֹרוֹת הָאַחֲרוֹנִים שֶׁעָשׂוּ מְלַאכְתָּן קֶבַע וְתוֹרָתָן עֲרַאי, זוֹ וָזוֹ לֹא נִתְקַיְּימָה בְּיָדָן.

🗣️ **תרגום והסבר:** אמר רבה בר בר חנה בשם רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי: בוא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים. הדורות הראשונים עשו את תורתם קבע ואת מלאכתם עראי, וזו וזו הצליחה בידם. הדורות האחרונים, שעשו את מלאכתם קבע ואת תורתם עראי, זו וזו לא הצליחה בידם.

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב בגמרא במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהגמרא.

📜 **כתוב:** הַנֶּהֱנֶה בָּהֶן מִנְהַג דֶּרֶךְ אֶרֶץ

💭 **מפרשים:** רש"י מסביר את החשש: שאם תבא לידי צורך הבריות סופך ליבטל מדברי תורה. זה פירוש של רש"י לטעם של רבי ישמעאל.

📜 **כתוב:** הַרְבֵּה עָשׂוּ כְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל, וְעָלְתָה בְּיָדָן. כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי, וְלֹא עָלְתָה בְּיָדָן

💭 **מפרשים:** אביי מתאר מה ראה ("הרבה עשו"). יש מפרשים שמדגישים את המילה "הרבה": דרכו של רבי שמעון בר יוחאי מתאימה ליחידים ולא לרבים. זו פרשנות, ולא כתוב כך במפורש.

📜 **כתוב:** עָשׂוּ תּוֹרָתָן קֶבַע וּמְלַאכְתָּן עֲרַאי

💭 **מפרשים:** "קבע" ו"עראי" אינם בהכרח כמות שעות, אלא גם יחס: מה עיקר ומה טפל. זו קריאה פרשנית שאפשר לפתוח לדיון.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף מקורות, "עוגת יום" לכל תלמיד, דף עבודה

1. פתיחה: עוגת יום, קבע ועראי (5 דקות)
2. הברייתא: "ואספת דגנך" ושיטת רבי ישמעאל (8 דקות)
3. רבי שמעון בר יוחאי (8 דקות)
4. אביי ורבא: מה קרה בפועל, ועצה לתלמידים (7 דקות)
5. רבי יהודה ברבי אלעאי: קבע ועראי (7 דקות)
6. דיון, דף העבודה וכרטיס יציאה (10 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מה לומד רבי ישמעאל מ"ואספת דגנך"?
2. מה אומר רבי שמעון בר יוחאי, ומה הוא לומד מאותו פסוק?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. למה רבא מבקש מתלמידיו לא לבוא בניסן ובתשרי? מה זה מלמד על דעתו?
2. מה ההבדל בין הדורות הראשונים לאחרונים, לפי רבי יהודה ברבי אלעאי?

הערכה (מה דעתי?)

1. איזו שיטה מדברת אליכם, ולמה? איך אפשר לעשות משהו "קבע" בחיים של תלמיד היום?

🏁 סיכום השיעור

חוזרים לעוגת היום: כל תלמיד מסמן דבר אחד שהוא רוצה לעשות "קבע", ומסביר במשפט מה הקשר לסוגיה.

🎟️ כרטיס יציאה (3 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. מה ההבדל בין שיטת רבי ישמעאל לשיטת רבי שמעון בר יוחאי? _____
2. מה פירוש "תורתן קבע ומלאכתן עראי"? _____

טיפ: פתחו את השיעור הבא בשתיים-שלוש מהתשובות.

💡 הערות למורה

זה נושא רגיש בחברה הישראלית. כדאי להציג את שתי השיטות כשתי דרכים שהגמרא עצמה מביאה, ולא לפסוק בכיתה מי צודק. החיבור לברכות: "ואספת דגנך" מזכיר את הלחם שמברכים עליו "המוציא". למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים ושאלות בחירה.

📝 בדף העבודה

טבלת שתי השיטות, אביי ורבא, "קבע ועראי" ו★ שאלת אתגר. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, שאלות בחירה, פחות שאלות, ומחוון משלה), ודף סיכום של עמוד אחד לתלמידים, להדבקה במחברת או לחזרה לפני מבחן.

מקורות

- גמרא, ברכות דף לה ע"ב (ספריא)
- רש"י על ברכות דף לה ע"ב (ספריא)

מחוון למורה

מחוון: ואספת דגנך: תורה ועבודה

1. **חלק א:** רבי ישמעאל: לנהוג עם התורה גם "מנהג דרך ארץ", כלומר לעבוד; הַנְהֵג בָּהֶן מִנְהַג דֶּרֶךְ אֶרֶץ. רבי שמעון בר יוחאי: אם יעבוד כל הזמן, "תורה מה תהא עליה?"; כשישראל עושים רצון ה' מלאכתם נעשית בידי אחרים, ו"ואספת דגנך" נאמר כשאינם עושים רצונו.
2. **חלק ב:** (1) רבים עשו כרבי ישמעאל והצליחו, וכרבי שמעון בר יוחאי ולא הצליחו. (2) לא לבוא בימי ניסן ותשרי (לפי רש"י: קציר, ודריכת הענבים והזיתים), כדי שיהיה להם מזון כל השנה.
3. **חלק ג:** (3) קבע; עראי; נתקיימה. (4) תשובה פתוחה.
4. ★ **אתגר:** רש"י: אם אדם יצטרך לעזרת אחרים, בסוף ייבטל מלימוד התורה. הערכה: תשובה פתוחה.